

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-33>

УДК 338.48

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СТЕРЕОТИПИ І РЕАЛЬНІСТЬ

DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE KIROVOHRAD REGION: STEREOTYPES AND REALITY

Семенюк Лариса Леонтіївна

кандидат географічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8681-0060>**Semeniuk Larisa**

Candidate of Geographical Sciences, Assistant Professor

Адміністративно-територіальна реформа в Україні сприяла наданню більшої фінансово-економічної свободи територіальним громадам. Особливий акцент почав робитися на пошуку нових джерел економічного зростання, розвитку сфер діяльності, які виходять за межі традиційно-розвинених регіональних галузей економіки. Не останнє місце в переліку потенційно можливих джерел економічного зростання належить туризму. Доволі часто розробники регіональних стратегій і програм знаходяться під впливом стереотипів щодо туристично-рекреаційного потенціалу та інших важливих характеристик регіону. У пропонуваній статті проаналізовано відповідність програм розвитку туризму рекреаційним характеристикам території; розглянуто вплив стереотипів щодо туристичного потенціалу, які сформувалися протягом певного часу, на формування стратегії розвитку туризму; зроблена спроба визначити, наскільки відповідають сучасним трендам сформовані уявлення щодо туристичних можливостей території. Матеріал розвідки може стати в нагоді як при виборі векторів розвитку туристичної галузі регіонів, так і в підготовці фахівців туристичної сфери.

Ключові слова: внутрішній туризм, туристично-рекреаційний потенціал, економічний розвиток території, види туризму, Кіровоградська область.

As is known, recreational and tourist activities are directly influenced by regional factors, including geographic location, natural and recreational resources, historical and cultural heritage, and their territorial combinations – complexes. Studying issues related to tourism potential and territorial organization of recreation can be considered a priority, as they serve as the basis for serious research on ways to promote economic development in specific areas. The economic factor is increasingly playing a significant role in the development of the tourism industry. This is related to the gradual recognition of the importance of tourism for the socio-economic development of a region or country. The administrative-territorial reform in Ukraine has contributed to providing greater financial and economic freedom to territorial communities. Special emphasis has been placed on searching for new sources of economic growth and the development of activities beyond traditionally developed regional economic sectors. Tourism is among the potential sources of economic growth that various regional program developers are paying attention to. In this context, it is important for solid research and recommendations from experts to serve as the basis for statements about the prospects of the tourism industry's development in a particular territory, hence this will ensure that planned measures can yield economic benefits. Quite often, developers of regional strategies and programs are influenced by stereotypes regarding the tourism and recreational potential, as well as other important characteristics of the region. The proposed article analyzes the correspondence between tourism development programs and the recreational characteristics of the territory; it examines the influence of stereotypes regarding tourism potential that have formed over time on the formation of tourism development strategies; it attempts to determine the extent to which the formed perceptions of the territory's tourism possibilities align with current trends. The reconnaissance material can be useful in both formulating strategies and programs for the development of the tourism industry in regions and in training tourism professionals.

Keywords: domestic tourism, touristic and recreational potential, territorial economic development, types of tourism, Kirovohrad region.

Постановка проблеми. Адміністративно-територіальна реформа сприяла наданню більшої фінансово-економічної свободи територіальним громадам. Особливий акцент почав робитися на пошуку нових джерел економічного зростання, розвитку сфер діяльності, які виходять за межі традиційно-розвинених регіональних галузей економіки. Не останнє місце в переліку потенційно можливих джерел економічного зростання, на які звертають увагу розробники різноманітних регіональних програм, належить туризму. У цьому контексті важливо, щоб основою для тверджень щодо перспектив розвитку туристичної галузі на певній території були ґрунтовні дослідження й рекомендації фахівців, тоді запрограмовані заходи зможуть давати економічний ефект. На жаль, доволі часто спостерігаємо, що програми розвитку туризму спираються на історико-краєзнавчі дослідження, забарвлені місцевим патріотизмом, і часто більше сприяють реалізації освітньо-виховної мети, ніж є інструментом економічного поступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації та розвитку внутрішнього туризму розглядаються в роботах багатьох вітчизняних науковців, експертів та фахівців туристичної сфери. Серед них: К. Артюх, Л. Божко, Ж. Бучко, І. Голубець, Л. Демчук, С. Мархонос, Е. Сіра, Ю. Тарасовський, В. Холодок, О. Чубрей, С. Шевчук, А. Шум, В. Яворська та ін.

Вивченню туристичного потенціалу Кіровоградської області присвячені роботи О. Гелевери, А. Домаранського, А. Зарубіної, О. Колотухи, С. Неділька, Л. Семенюк, С. Шевченка, І. Щоголевої та ін. В їх дослідженнях розглянуто різноманітні чинники, які як сприяють, так і стримують розвиток туризму в області; визначено види туристичної діяльності, які можуть ефективно впроваджуватися в регіоні; названо й описано приклади вдалої, економічно-результативної діяльності об'єктів туристичної сфери тощо.

Постановка завдання. У статті визначимо, наскільки відповідають сучасним трендам сформовані уявлення щодо туристичних можливостей Кіровоградської області; розглянемо вплив стереотипів щодо туристичного потенціалу на вектори розвитку галузі; проаналізуємо відповідність програм розвитку туризму рекреаційним характеристикам території.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку звернемося до науково обґрунтованих оцінок природно-рекреацій-

ного потенціалу Кіровоградської області. Так, професор В. Руденко за величиною природного рекреаційного потенціалу відніс Кіровоградську область (1,457 проміле) до найменш перспективних і поставив на 23 місце із 25 регіонів країни [10, с. 214]. Як відомо, його дослідження ґрунтуються на багаторічному аналізі різноманітних складників в їх економічному вимірі (тис. грн., тис. осіб). Зазвичай область відносять до групи регіонів з низьким рівнем забезпечення природно-рекреаційними об'єктами та туристично-рекреаційним потенціалом й інші дослідники [6, с. 120; 8, с. 231]. Культурно-історичний потенціал області також є доволі обмеженим. За кількістю історико-культурних пам'яток національного значення вона знаходиться на 24 місці в Україні [9].

Такі висновки підтверджуються і низкою різноманітних опитувань та статистичних звітів. Наприклад, згідно опитування, проведеного на замовлення Державного агентства розвитку туризму, за позицією щодо відвідуваності областей України внутрішніми туристами в 2021 році, Кіровоградська область знаходиться на 23 місці [3, с. 57]. А серед населених пунктів або конкретних об'єктів, які включала кожна подорож, місто Кропивницький стоїть на останньому місці [3, с. 59]. Не вважають привабливою свою область для туристів і її мешканці – лише 57% вважають її цілком або скоріше привабливою для них (це 24 місце) [3, с. 196].

Науковці та практики, які присвятили свої роботи аналізу туристично-рекреаційного потенціалу області, коректно окреслюють позитивні і негативні характеристики території. Так, А. Домаранський, констатує: «Усе розмаїття причин, що призводять до складної ситуації в процесі розвитку туризму Кіровоградської області, можна звести до чотирьох груп: об'єктивні (ті, що існують незалежно від управлінських зусиль і майже не можуть бути усунені діями чиновників), дослідницькі (породжені недостатньою вивченістю краю), управлінські (зумовлені неефективними діями чиновників як загальнодержавного так і місцевого рівня), комплексні (породжені низкою різнорідних причин, у тому числі, й згаданих раніше). Головною з об'єктивних причин, що ускладнюють туристичне освоєння Кіровоградської області, є мала насиченість регіону атрактивними об'єктами природи і культури, чи принаймні тими із них, які традиційно відносять до цієї категорії» [2, с. 56]. Він досить слушно заявляє, що ця теза є настільки

загальноновизнаною, що часто стає підставою для виправдання незадовільного стану туристичної галузі в області та формування думки про безперспективність її розвитку.

Корисними для аналізу і розуміння особливостей розвитку туристичної галузі області є роботи О. Колотухи [4; 5]. Як експерт, він здійснив swot-аналіз рекреаційно-туристичних можливостей Кіровоградщини, де серед потенційних внутрішніх переваг регіону назвав: сприятливе географічне положення – в центрі країни; розвиток мережі природно-заповідних територій, стабільна сприятлива екологічна ситуація; сприятливі кліматичні умови для лікування захворюваності органів дихання та системи кровообігу; наявність потенційно вільних територій для розвитку рекреації; наявність радонових мінеральних вод; наявність унікальних орографічних рекреаційних ресурсів; наявність унікальних археологічних пам'яток національного та міжнародного значення; наявність унікального музею ракетних військ стратегічного призначення; наявність туристсько-спортивних ресурсів для розвитку водного, велосипедного, пішохідного, вітрильного туризму, скелелазіння [5].

Маємо зазначити, що серед названих позицій багато таких, які віддзеркалюють стереотипні уявлення та не враховують кон'юнктурні чинники. Так, «сприятливе географічне положення – в центрі країни» – в реалії незручне залізничне сполучення. Через обласний центр курсують потяги лише в 7 напрямках, від нього до вузлової станції Знам'янка майже 40 км. Пряме залізничне сполучення з більшістю сусідніх обласних центрів, які могли б забезпечувати певний потік внутрішніх туристів, відсутнє або незручне. Аеропорт не функціонує. «Стабільна сприятлива екологічна ситуація» – в інформпросторі про Кропивницький говорять як про «уранову столицю України», а самі мешканці області оцінюють екологічний стан території дуже негативно (останнє місце в Україні) [1]. Кіровоградська область є єдиною в Україні, де так і не створено жодного природного заповідника або національного парку, «радонові води» мають дуже вузьку сферу застосування, а теза про «сприятливі кліматичні умови» ставиться під сумнів кліматичними змінами останніх років (літо стає більш сухим та спекотним, а зима теплою і безсніжною).

Зрозуміло, що можна вирішити частину проблем, які заважають розвитку того чи іншого напрямку туристичної сфери. Питання – чи матиме це відчутний ефект для економіки

регіону або, навіть, окремої громади, скільки інвестиційних коштів залучити, чи вплине на ринок праці тощо?

Окрім досліджень науковців і практиків туризму є досить потужний пласт розвідок, які доволі високо оцінюють туристичний потенціал територій Кіровоградської області. Зазвичай, авторами їх є історики, працівники музеїв, аматори-краєзнавці, журналісти. Саме вони продукують і поширюють в інформпросторі певні стереотипи (і міфи), які побутують в громадських обговореннях проблеми, використовуються в ЗМІ, створюють уявлення про «прості рішення» в розвитку туристичної галузі регіону.

Показовим у цьому аспекті є зміст бібліографічного показника «Туристичними стежками Кіровоградщини», в якому вміщено інформацію про джерела, які знайомлять з історією, структурою, специфікою діяльності туристичної сфери регіону. Укладачі його зазначають, що «видання розраховане на широке коло читачів, яке допоможе їм спланувати відпочинок у нашому регіоні і має рекомендаційний характер, а також буде корисним як довідник для підбору публікацій по темі для вчителів, учнів і студентів» [11, с. 3]. Перша частина показника «Кіровоградщина в усьому розмаїтті» – це публіцистичні матеріали про привабливість району/області («Новгородківщина туристична», «Кіровоградщина – ти прекрасна» тощо) та брошури і фотоальбоми («Золотими стежками Ексампею», «Кіровоградщина – перлина степу», «Світловодськ туристичний», «Гайворонщина – перлина Подільського краю: Історія і сучасність» тощо). Друга частина «Концепція, стратегія, програми розвитку туризму в краї», незважаючи на серйозність формулювання, також не пропонує матеріали, в яких туризм розглянуто в економічному вимірі. Бачимо полемічні статті та звіти з нарад, присвячених розвитку туризму («Екскурсії та туризм – чудова можливість вивчати рідний край», «Сільська бібліотека – платформа регіонального туризму», «Сільському туризму в регіоні – розуміння та загальну підтримку» тощо). Третій розділ «Туристичні центри, агенції, організації, гуртки» – це також публіцистика на зразок: «Калейдоскоп туристських буднів», «Щоб туризм наповнював бюджет: актуальна тема» і т.ін. Саме такого роду матеріали і сприяють поширенню стереотипів щодо напрямів розвитку туризму в області, цінності туристичних об'єктів тощо.

Зазначимо, що останнім часом з'явилася доволі велика кількість інтернет-джерел і

рекламних матеріалів, які надають дійсно цікаву і вичерпну інформацію щодо певних «туристичних магнітів» області. Це і сайт Департаменту культури і туризму ОДА (<https://culture.kr-admin.gov.ua/turizm/turistichni-magniti-oblasti/>), і ресурси Обласної універсальної наукової бібліотеки імені Дмитра Чижевського «Туристичні магніти: мандруй Кіровоградщиною» (<https://library.kr.ua/turmagnit/>) тощо.

На цьому тлі органи влади, зацікавлені суб'єкти розробляють і пропонують різноманітні програми та стратегії розвитку туристичної галузі, де роблять акценти на певних, перспективних, на думку укладачів, напрямках розвитку внутрішнього туризму. Досить часто ці документи базуються не стільки на рекомендаціях фахівців туристичної сфери, скільки побудовані з цеглин суб'єктивних стереотипів і міфів щодо привабливості туристичних об'єктів і локацій.

Поглянемо, наприклад, на «Обласну програму розвитку туризму у Кіровоградській області на 2022–2027 роки». Уже в перших її тезах бачимо використання поширених стандартів і штампів: «Вдале географічне розташування Кіровоградської області, а саме знаходження на перетині важливих транспортних сполучень, що з'єднують різні регіони країни, а також сприятливі кліматичні умови поступово формують в області подальший розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Збільшуються обсяги надання туристичних послуг за рахунок розширення асортименту послуг внутрішнього туризму. Однак, реалії туристичної сфери та її потенціал в області знаходяться у значному відриві один від одного. Наш край справедливо вважають театральною Меккою та «колискою українського професійного театру». Театр завжди був не лише об'єктом гордості містян, а й мистецькою візитівкою території. Привабливими театральними локаціями для туристів нашої області є Кіровоградський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. М.Л. Кропивницького та заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) «Хутір Надія»...» [7]. Ця програма, як і багато попередніх (наприклад, «Центральний регіон – 2015», в контексті якої відбулася масштабна реконструкція будівлі драматичного театру), робить акцент на підтримці традиційних для області об'єктів, які її укладачі відносять до ключових в організації туристичної діяльності. Наприклад, передбачено реставрацію і відновлювані роботи: філії Кіровоградського

обласного краєзнавчого музею – заповідника-музею І.К. Тобілевича (Карпенко Карого) «Хутір Надія» (37350,0 тис. грн фінансування із державного та 5650,0 тис. грн обласного бюджетів); філії Кіровоградського обласного краєзнавчого Музею – «Музейно-природного заповідника «Тобілевичі» (9494,5 тис. грн із державного, і 1055,5 тис. грн обласного бюджетів); відділу Кіровоградського обласного краєзнавчого музею – «Музей історії українського хореографічного мистецтва» (8100,0 тис. грн із державного і 1900,0 тис. грн. обласного бюджетів). Ці та інші об'єкти (драматичний театр, філармонія, художній музей, бібліотеки), безперечно є важливими об'єктами культури, історії регіону, помітними центрами виховання й освіти, але говорити про них як про ключові елементи туристичної привабливості території немає сенсу. Їх утримання завжди переважає економічний ефект – прямий та опосередкований.

У наведеному документі є і об'єкти, які можна вважати прикладами успішної реалізації туристичного потенціалу. Наприклад: парк-готель «Скіфія» (с. Захарівка, Новоукраїнський р-н); комплекс об'єктів «Приютівський парк» (с. Приютівка, Олександрійський р-н); дендрологічний парк (під час цвітіння тюльпанів) (м. Кропивницький); туристично-розважальний комплекс «Хутір «Козацька Долина» (с. Карбівка, Новоукраїнський р-н) тощо. Усі вони створені приватними інвесторами або активними місцевими громадами за підтримки приватних осіб. Показовим є приклад Гайворонської вузькоколійної залізниці (м. Гайворон, Голованівський р-н), яку Укрзалізниця мала намір розібрати як економічно неефективну, але під тиском місцевого населення та громадськості залишила. Фанати залізниць, краєзнавці, ветерани-залізничники, журналісти сприяли організації перших туристичних виїздів на ретропотягах, а потім, з початком повномасштабних військових дій, залізниця знову стала виконувати свої транспортні функції, а її популярність, завдяки ЗМІ та поціновувачам вузькоколійок з усього світу, зробила її відомим туристичним об'єктом.

Зазначимо, що «Програма» була розроблена і прийнята до початку повномасштабного вторгнення і мала вирішувати багато корисних для розвитку туризму завдань. Окреслені в ній і проблеми, які перешкоджають ефективному функціонуванню галузі. Серед них: «1) невідповідність туристичної інфраструктури та послуг сучасним вимогам щодо технічної та функціональної якості; 2) недо-

сконалість та низька ефективність маркетингової політики у сфері туризму області; 3) відсутність сучасної методології статистичного спостереження у галузі туризму та готельного господарства; 4) недостатній рівень фінансування заходів з розвитку галузі туризму з місцевих бюджетів» [7]. Війна внесла корективи у її виконання, особливо в фінансовому аспекті, про це свідчать відповідні документи, але не зупинила функціонування туристичної сфери, яка активно пристосовується до умов, що склалися, виявляючи стійкість і соціально-економічну гнучкість.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, спробуємо зробити певні висновки та надати рекомендації щодо розвитку туристичної галузі області.

По-перше. Побудовування стратегії розвитку туристичної галузі на певній території в наш час має базуватися на реальних оцінках її туристично-рекреаційного потенціалу, розумінні того, що є актуальним для цієї сфери тут і зараз. Необхідно звільнитися від стереотипів минулого, проводити межі між культурними, освітньо-виховними функціями об'єктів та їх ефективним використанням як туристичних локацій.

По-друге. Частина території України, зокрема й Кіровоградська область, у найближчій перспективі не зможуть забезпечити розвиток туристичної галузі на помітному для регіональної економіки рівні з об'єктивних причин, зокрема й військово-політичних. Та окремі види туристичної діяльності можуть стати додатковим доходом для фізичних та юридичних осіб, забезпечити певну кількість робочих місць у громадах. Наприклад, фермерські господарства можуть впроваджувати елементи гастрономічного і агротуризму; підприємці, які займаються прокатом велосипедів і самокатів, разом із зацікавленими особами і організаціями – розвивати міські та приміські туристичні веломаршрути.

По-третє. Епідемія коронавірусу і російсько-українська війна стали для туризму в світі і Україні своєрідними «чорними лебедями», неочікуваними подіями, які негативно вплинули

на розвиток галузі. Але, як відомо, будь яка негативна дія може стимулювати і позитивні результати. Наприклад, закриття великих готелів в обласних центрах сприяло розвитку приватних міні-готелів, апартаментів. Неможливість виїхати на відпочинок за кордон активізувала роботу туристичних баз та «зелених садиб».

По-четверте. Приклади успішних туристичних проектів свідчать, що приватний капітал і приватна особа в цьому бізнесі більш успішні, ніж держава. Влада, зокрема й місцева, має займатися створенням законодавчих передумов ефективної туристичної діяльності, стимулювати розвиток туризму за допомогою податків, розбудовувати інфраструктуру, підтримувати у належному стані об'єкти культурної спадщини тощо.

По-п'яте. Із десятків відомих на сьогодні видів туризму в Кіровоградській області вважаємо доцільно пропагувати і розвивати: 1) івент-туризм – подорож із метою відвідання певних заходів (театральних фестивалів, сільськогосподарських виставок тощо); 2) індустріальний – відвідування покинутих промислових майданчиків і зон; 3) сільський (зелений) туризм; 4) спортивний – водний і велотуризм; 5) археологічний туризм (при створенні відповідних умов); 6) агротуризм – відпочинок у сільській місцевості, де туристи деякий час ведуть сільський спосіб життя, знайомляться з місцевою культурою і звичаями, а також беруть участь у традиційних сільських роботах; 7) апітуризм (медовий, бджолиний туризм) – дегустація, споживання, купівля продуктів бджільництва безпосередньо на місці у виробника буде актуальним в області, яка є лідером в Україні з виробництва меду; 8) гастротуризм – ознайомлення з унікальними стравами, та гастрономічними традиціями регіону завдяки проведенню місцевих кулінарних фестивалів, дегустацій місцевих продуктів та кулінарних екскурсій.

Туризм – це галузь економіки яка, беззаперечно, отримує новий розвиток після перемоги, але для її успішного функціонування державі та громадам необхідно докласти багато зусиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Восьме всеукраїнське муніципальне опитування (квітень-травень 2023). Соціологічна група Рейтинг. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_may_2023_ua_-_final.pdf
2. Домаранський А. Туризм і Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації. *Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області* : монографія / за ред. О.В. Колотухи. Дніпро, 2020. С. 56–65.
3. Дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців. Звіт за результатами опитування / Проведено кампанією «Хьюсмен Ресерч» на замовлення Державного агентства розвитку туризму (листопад-грудень

2021). 214 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view> (дата звернення: 30.06.2023).

4. Колотуха О.В. Рекреаційно-туристські ресурси Кіровоградської області. Кропивницький, 2016. 144 с.

5. Колотуха О.В. Swot-аналіз рекреаційно-туристичних можливостей Кіровоградської області. URL: http://kr-rada.gov.ua/site/uploads/files/Ekonomika/1_vikorishturists-turist.pdf (дата звернення: 12.06.2023).

6. Мархонос С.М., Турло Н.П. Рекреаційні комплекси України: передумови створення та напрями їх розвитку. *Прийазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 2 (02). С. 118–122.

7. Обласна програма розвитку туризму у Кіровоградській області на 2022–2027 роки» (затверджена рішенням Кіровоградської обласної ради 03 грудня 2021 року № 209). URL: <https://oblrada.kr.ua/decission/2912/pro-zatverdzhennya-oblasnoi-programi-rozvitku-turizmu-u-kirovogradskij-oblasti-na-2022-2027-roki--13-12-2021> (дата звернення: 05.07.2023).

8. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

9. Поливач К. Историко-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених місць України. *Український географічний журнал*. 2005. № 1. С. 55–61.

10. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3-х част. : підручник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 552 с.

11. Туристичними стежками Кіровоградщини : бібліографічний покажчик / укладачі: О.П. Маламен, О.Е. Нельга, Н.П. Пивовар. Кропивницький, 2017. 93 с.

REFERENCES:

1. Vosme vseukrainske muncypalne opytuvannya (kviten-traven 2023) [Eighth All-Ukrainian Municipal Poll (April-May 2023)]. Available at: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_may_2023_ua_-_final.pdf

2. Domaranskyi, A.O. (2020) *Turysm v Kirovohradskii oblasti: problemy rozvytku ta osnovni pryntsy py reorhanizatsii* [Tourism in the Kirovohrad region: development problems and basic reorganization principles]. In O.V. Kolotukha (Ed.). *Poshuky turystskoi pryvablyvosti Kirovohradskoi oblasti – Searching for tourist attractiveness of the Kirovograd region*. Dnipro, pp. 56–65.

3. Doslidzhennia vnutrishnoho ta vyiznoho turyzmu ukrainsiv. Zvit za rezultatamy opytuvannia. Provedeno kampaniieiu "Khusmen Research" na zamovlennia Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu (lystopad-hruden 2021) [Research of domestic and outbound tourism of Ukrainians. The report on the results of the survey / conducted by the Hughsman Research campaign at the request of the State Tourism Development Agency (November-December 2021)]. Retrieved June 30, 2023. Available at: <https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view>

4. Kolotukha, O.V. (2016) *Rekreatsiino-turystski resursy Kirovohradskoi oblasti* [Recreational and tourist resources of Kirovohrad region]. Kropyvnytskyi.

5. Kolotukha, O.V. *Swot-analiz rekreatsiino-turystychnykh mozhlyvostei Kirovohradskoi oblasti* [SWOT-analysis of recreational and tourism capabilities of the Kirovograd region]. Retrieved June 12, 2023. Available at: http://kr-rada.gov.ua/site/uploads/files/Ekonomika/1_vikorishturists-turist.pdf

6. Markhonos S.M., & Turlo N.P. (2017) *Rekreatsiini komplekxy Ukrainy: peredumovy stvorennia ta napriamy yikh rozvytku* [Recreational complexes of Ukraine: prerequisites for creation and directions of their development]. *Pryazovskiyi ekonomichnyi visnyk – Pryazov Economic Bulletin*, 2(02), 118–122. (in Ukrainian)

7. Oblassna prohrama rozvytku turyzmu u Kirovohradskii oblasti na 2022–2027 roky (zatverdzhena rishenniam Kirovohradskoi oblasnoi rady 03 hrudnia 2021 roku № 209) [Regional Program for Tourism Development in Kirovohrad Oblast for 2022–2027 (approved by the decision of the Kirovohrad Regional Council on December 03, 2021 No. 209)]. Retrieved July 5, 2023. Available at: <https://oblrada.kr.ua/decission/2912/pro-zatverdzhennya-oblasnoi-programi-rozvitku-turizmu-u-kirovogradskij-oblasti-na-2022-2027-roki--13-12-2021>

8. Herasymenko, V.H. (Ed.). (2016) *Otsinka turystychno-rekreatsiinoho potentsialu rehionu* [Assessment of the tourist and recreational potential of the region]. Odessa: ONEU. (in Ukrainian)

9. Polyvach, K. (2005). Istoryko-kulturna spadshchyna yak faktor rozvytku rehioniv ta naselenykh misty Ukrainy [Historical and cultural heritage as a factor in the development of regions and settlements of Ukraine]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – Ukrainian geographical journal*, 1, 55–61.

10. Rudenko, V.P. (2010). *Heohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy* [Geography of natural resource potential of Ukraine]. Chernivtsi: ChNU. (in Ukrainian)